

Dinshunoslik

O'ZBEKISTONDA DINGA VA DINIY TASHKILOTLARGA MUNOSABAT

Men O'zbekiston dinga va diniy tashkilotlarga munosabati haqida o'ylaganimda, mamlakatimizning o'ziga xos diniy-ma'naviy yo'li ko'z oldimga keladi. Asrlar davomida shakllangan bu yo'l bugun ham o'zining ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, mustaqillik davrida yangi ma'no va mazmun bilan boyigan. Bu murakkab va ko'p qirrali masalani tushunish uchun uning tarixiy ildizlariga nazar tashlash, bugungi kundagi holatini tahlil qilish va kelajak istiqbollarini ko'rib chiqish muhim deb hisoblayman.

Tarixiy ildizlar va zamonaviy yondashuv

O'zbekiston zaminida azaldan turli dinlarga mansub bo'lgan insonlar yashab kelgan. Bu yerda zardushtiylik, buddaviylik, xristianlik va islom dini keng tarqalgan davrlar bo'lgan. Shu bilan birga, bu hudud turli madaniyatlar, qarashlar va e'tiqodlar tutashgan joy sifatida ham mashhur. Buxoro, Samarqand, Xiva, Shahrisabz, Termiz kabi qadimiy shaharlar nafaqat savdo va hunarmandchilik markazlari, balki ilm-fan, madaniyat va diniy ta'limot o'choqlari ham bo'lgan.

Sovet davrida din masalasiga munosabat keskin o'zgargan. Davlatning rasmiy ateistik siyosati diniy an'analar, qadriyatlar va institutlarning cheklanishiga olib keldi. Ko'plab ibodatxonalar yopildi, diniy adabiyotlar taqiqlandi, diniy urf-odatlarini bajarish qiyinlashdi. Lekin shunday bo'lsa-da, o'zbek xalqi o'zining diniy qadriyatlarini saqlab qolishga harakat qildi, ko'plab an'analar oilalarda yashirin tarzda saqlanib qoldi.

Mustaqillik e'lon qilingandan so'ng O'zbekiston o'z oldiga murakkab vazifani qo'ydi: diniy erkinlikni ta'minlash va ayni paytda dunyoviy davlat tamoyillarini saqlash. Bu – oson bo'lmagan yo'l. Bir tomondan, sovetlardan meros qolgan ateistik yondashuv o'rniga yangi, din erkinligini kafolatlaydigan siyosat ishlab chiqish kerak edi. Boshqa tomondan esa, 1990-yillarning boshida diniy ekstremizm xavfi paydo bo'ldi va bu din sohasidagi davlat siyosatiga ta'sir ko'rsatdi.

Bugun O'zbekistonda din va davlat munosabatlarining huquqiy asosi 1992 yilda qabul qilingan Konstitutsiya va 1998 yilda qabul qilingan (2021 yilda yangi tahriri tasdiqlangan) "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun hisoblanadi. Konstitutsiyaning 31-moddasiga ko'ra, "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi". 61-moddada esa "Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi" deb belgilangan.

Men ushbu huquqiy asoslar O'zbekistonning dunyoviy davlat sifatidagi mavqeini mustahkamlashga qaratilgan deb hisoblayman. Biroq, O'zbekiston kontekstida dunyoviylik g'arb mamlakatlaridagidan farq qiladi. Bu yerda dunyoviylik diniy qadriyatlarni inkor etish emas, balki din va davlat munosabatlarini tartibga solishning o'ziga xos usuli hisoblanadi.

Diniy tashkilotlar va ularning jamiyatdagi o'rni

O'zbekistonda eng keng tarqalgan din – islom. Mamlakat aholisining 90 foizdan ortig'ini musulmonlar tashkil etadi. O'zbekiston musulmonlari idorasi (O'MI) mamlakatdagi barcha musulmon jamoalarini birlashtiruvchi markaziy tashkilot hisoblanadi. 2021 yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 2100 dan ortiq masjid faoliyat ko'rsatmoqda.

Ikkinchi o'rinda Rus pravoslav cherkovi turadi. O'zbekistonda 40 dan ortiq pravoslav cherkovi mavjud. Shuningdek, katoliklar, baptistlar, adventistlar, lyuteranlar, yahudiylar va boshqa konfessiyalar vakillari ham o'z diniy jamoalarini tashkil etgan.

Diniy tashkilotlarning jamiyatdagi o'rni katta. Ular nafaqat diniy vazifalarni bajaradi, balki ijtimoiy, ma'rifiy va xayriya ishlarini ham amalga oshiradi. Masalan, O'zbekistonda diniy tashkilotlar tomonidan quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

- diniy ta'limotni targ'ib qilish;
- diniy va ma'naviy-axloqiy adabiyotlarni nashr etish;
- diniy ta'lim berish;
- ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlarga yordam ko'rsatish;

- ma'naviy maslahatlar berish.

Men diniy tashkilotlar faoliyatini kuzatib, ularning jamiyatda barqarorlik va totuvlikni ta'minlashdagi rolini ko'raman. Ular turli diniy konfessiyalar vakillari o'rtasida muloqot va hamkorlikni rivojlantirishga hissa qo'shmoqda. Bu esa ko'p konfessiyali jamiyatda tinchlik va o'zaro hurmatni ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi.

Diniy ta'lim tizimi va uning ahamiyati

Diniy ta'lim – har qanday jamiyatda muhim o'rin tutadi, chunki u orqali diniy qadriyatlar va bilimlar keyingi avlodlarga uzatiladi. O'zbekistonda diniy ta'lim tizimi mustaqillik yillarida qayta tiklandi va rivojlantirildi.

Bugungi kunda O'zbekistonda islom ta'limi quyidagi muassasalarda amalga oshiriladi:

- Islom akademiyasi (Toshkent);
- Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom instituti;
- Mir Arab oliy madrasasi (Buxoro);
- 9 ta o'rta maxsus islom bilim yurti.

Rus pravoslav cherkovi qoshida yakshanbalik maktablar va pravoslav seminariyasi faoliyat ko'rsatadi. Boshqa konfessiyalar ham o'z diniy ta'lim dasturlarini amalga oshirmoqda.

Men diniy ta'lim tizimining rivojlanishini ijobiy tendensiya sifatida baholayman. Chunki malakali din ulamolari tayyorlash orqali jamiyatda diniy bilimlarning to'g'ri tarqalishiga erishiladi. Bu esa diniy ekstremizm va radikalizm g'oyalarining oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, diniy ta'lim dunyoviy ta'lim bilan uyg'unlikda rivojlanishi lozim. Diniy ta'lim muassasalari bitiruvchilari nafaqat diniy bilimlarga, balki zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan ham xabardor bo'lishi muhim.

2018 yilda Toshkent shahrida Islom sivilizatsiyasi markazi tashkil etilishi ham sohadagi muhim o'zgarishlardan biri bo'ldi. Bu markaz islom dini va madaniyatining boy ilmiy merosini o'rganish, saqlash va targ'ib qilish bo'yicha ilmiy-tadqiqot va ma'rifiy ishlarni olib bormoqda.

Diniy bag'rikenglik – barqarorlik omili

O'zbekistonda diniy bag'rikenglikni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Bag'rikenglik – bu avvalo boshqalarning fikriga, e'tiqodiga, turmush tarziga hurmat bilan qarash, ularni tushunishga intilishdir".

2017 yilda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida O'zbekiston Prezidenti tomonidan "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasi taklif etildi. Mazkur rezolyutsiya 2018 yil 12 dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan bir ovozdan qabul qilindi. Bu O'zbekistonning diniy bag'rikenglik sohasidagi xalqaro tashabbuslaridan biridir.

Men O'zbekistonda turli diniy konfessiyalar vakillari o'rtasidagi munosabatlarni kuzatar ekanman, ularning asosan tinch-totuv ekanligini ta'kidlamoqchiman. Bu – ko'p asrlik tarixiy an'ana va zamonaviy davlat siyosatining natijasidir. O'zbekiston hududida qadimdan turli dinlarga mansub insonlar yonma-yon yashab kelgan. Bu an'ana bugun ham davom etmoqda. Turli diniy bayramlar – Ro'za hayiti, Qurbon hayiti, Pasxa, Purim va boshqalar davlat miqyosida nishonlanadi yoki tan olinadi.

Shu bilan birga, diniy bag'rikenglikni ta'minlash doimo e'tibor talab qiladigan masala. Bu sohadagi ishlarni davom ettirish, yangi avlodga bag'rikenglik qadriyatlarini singdirish zarur deb hisoblayman.

Davlat va din: hamkorlik yo'lida

O'zbekistonda davlat va din munosabatlari dunyoviylik tamoyiliga asoslangan bo'lsa-da, amalda bu munosabatlar o'zaro hurmat va hamkorlik asosida qurilgan. Davlat diniy qadriyatlarni hurmat qiladi va ularni jamiyat hayotining muhim qismi sifatida e'tirof etadi.

Davlat va din munosabatlarini tartibga solishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita muhim rol o'ynaydi. Bu organ diniy tashkilotlar bilan davlat organlari o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtiradi, diniy adabiyotlarning ekspertizasini o'tkazadi, diniy sohadagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlaydi.

Davlat va din o'rtasidagi hamkorlik quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- diniy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish;

- ma'naviy-axloqiy tarbiyada hamkorlik;
- diniy me'moriy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlash;
- diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda hamkorlik.

Men davlat va din o'rtasidagi bunday hamkorlikni O'zbekiston sharoitida maqbul model deb hisoblayman. Bu model bir tomondan din erkinligini ta'minlasa, boshqa tomondan esa jamiyatda barqarorlik va totuvlikni saqlashga xizmat qiladi.

Ekstremizmga qarshi kurash va uning ahamiyati

O'zbekiston diniy ekstremizm va terrorizm xavfini boshidan kechirgan davlat sifatida bu masalaga alohida e'tibor qaratadi. 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshida mamlakatda diniy ekstremistik guruhlarining faollashuvi kuzatildi. Bu esa din sohasidagi davlat siyosatining qat'iylashuviga olib keldi.

Bugungi kunda O'zbekistonda diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash quyidagi yo'nalishlarda olib borilmoqda:

- huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish;
- profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirish;
- ma'rifiy ishlarni faollashtirish;
- xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

2021 yilda O'zbekiston Prezidentining "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Unga ko'ra, diniy ekstremizmga qarshi kurashda asosiy e'tibor aholi, ayniqsa yoshlar o'rtasida mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilishi kerak.

Men diniy ekstremizmga qarshi kurashda ma'rifiy yo'nalishning kuchaytirilishini to'g'ri strategiya deb hisoblayman. Chunki diniy ekstremizm g'oyalari asosan diniy bilimlar yetarli bo'lmagan muhitda tarqaladi. Shuning uchun aholining, ayniqsa yoshlarning diniy savodxonligini oshirish, ularga dinning asl mohiyatini tushuntirish muhim ahamiyatga ega.

Yuzaga kelayotgan muammolar va ularni hal qilish yo'llari

O'zbekistonda din sohasida sezilarli o'zgarishlar yuz berayotgan bo'lsa-da, ayrim muammolar ham mavjud. Bu muammolarni hal qilish mamlakatda din erkinligini ta'minlash va jamiyatda barqarorlikni saqlash uchun muhim.

Birinchi muammo – diniy tashkilotlarni ro'yxatga olish jarayonining murakkabligi. Bugun diniy tashkilotni ro'yxatga olish uchun kamida 50 nafar fuqaro (muassislar) bo'lishi kerak. Bu esa kichik diniy jamoalar uchun muammo tug'dirishi mumkin. Shuningdek, ro'yxatga olish jarayonidagi boshqa talab va tartiblar ham soddalashtirilishi lozim deb hisoblayman.

Ikkinchi muammo – diniy adabiyotlarni nashr qilish va tarqatish sohasidagi cheklovlar. Har qanday diniy adabiyot davlat diniy ekspertizasidan o'tganidan so'nggina nashr etilishi va tarqatilishi mumkin. Bu jarayon ba'zida uzoq vaqt talab qiladi va diniy jamoalarning o'z adabiyotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Uchinchi muammo – jamiyatning ayrim qatlamlarida diniy bag'rikenglik darajasining yetarli emasligi. Bu jarayonda ta'lim tizimi muhim rol o'ynashi kerak. Maktablar va oliy ta'lim muassasalarida diniy bag'rikenglik g'oyalarini targ'ib qilish, turli dinlar tarixi va madaniyati haqida bilim berish orqali yoshlarda boshqa dinlarga nisbatan hurmat tuyg'usini shakllantirish mumkin.

To'rtinchi muammo – malakali din ulamolarining yetishmasligi. Bu muammoni hal qilish uchun diniy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, zamonaviy o'quv dasturlari va metodlarini joriy etish, xorijiy diniy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Bu muammolarni hal qilish O'zbekistonda din erkinligini ta'minlash va jamiyatda barqarorlikni saqlash uchun muhim ahamiyatga ega. Men bu sohada so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natija berishiga ishonaman.

So'ngso'z o'rnida

O'zbekistonda dinga va diniy tashkilotlarga munosabat – bu mamlakatning o'ziga xos tajribasi va yo'li. Bu yo'l dunyoviylik va din erkinligi tamoyillariga asoslangan bo'lib, o'zbek jamiyatining tarixiy, madaniy va ijtimoiy o'ziga xosliklarini hisobga oladi.

Men O'zbekistonda din sohasidagi davlat siyosatining asosiy maqsadi – jamiyatda barqarorlik va totuvlikni ta'minlash, fuqarolarning din erkinligi huquqini kafolatlash

va diniy qadriyatlarni saqlash hamda rivojlantirish deb hisoblayman. Bu maqsadga erishish uchun davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni yanada rivojlantirish, diniy bag'rikenglikni targ'ib qilish va din sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish zarur.

O'zbekiston ko'p millatli va ko'p konfessiyali mamlakat sifatida o'zining diniy-ma'naviy merosini saqlash va rivojlantirish bilan birga, zamonaviy dunyoviy davlat qurishda o'ziga xos yo'lni tanlagan. Bu yo'l o'zbek jamiyati uchun maqbul bo'lib, u mamlakat taraqqiyoti va farovonligiga xizmat qilmoqda.

Har bir avlod oldida turgan vazifa – bu merosni saqlash, boyitish va kelgusi avlodlarga yetkazishdir. Biz bugungi kunda O'zbekistonda shakllangan din va davlat munosabatlari modelini saqlash va takomillashtirish orqali, mamlakat kelajagi uchun muhim hissa qo'shamiz.